

20. Yüzyıl Osmanlı'da Aile Kurma ve Evlilik: Avanzâde Mehmet Süleyman'ın Kızları Nasıl Evlendirmeli? Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme

Family Formation and Marriage in the Ottoman Empire in the 20th Century: An Analysis of Avanzâde Mehmet Süleyman's Work How Should Girls Be Married?

Doç. Dr. Bilal ELBİR¹, Yusuf AYDIN²

Öz

Osmanlı Devleti'nin Batı'ya yakınlaştığı süreçte toplum yapısında olduğu gibi aile kurumunda da köklü dönüşümler yaşanmıştır. Tanzimat Dönemi'yle birlikte kadınların sosyal ve kamusal alanda daha görünür hâle gelmesi, evlilik ve aile anlayışında ciddi değişimleri beraberinde getirmiştir. Modernleşme etkisiyle yeniden şekillenen Osmanlı ailesi ve evlilik kurumu, dönemin aydınları tarafından hem geleneksel hem reformist bakış açılarıyla tartışılmıştır. Bu bağlamda, Avanzâde Mehmet Süleyman'ın Kızları Nasıl Evlendirmeli? adlı eseri, kız çocuklarının terbiyesi, evliliğe hazırlık süreçleri ve ideal aile yapısı üzerine ahlâk merkezli didaktik bir yaklaşım sunar. Eserde özellikle Batı yaşam tarzı ahlâki yozlaşmanın kaynağı olarak değerlendirilirken, kadının annelik ve ev içi rollerle tanımlanması gerektiği vurgulanır. Ancak yazar, zorla evliliğe karşı çıkarak, genç kızların rızasına ve olgunluk çağındaki evliliğin önemine dikkat çekerek kısmen modern bir duruş da sergilemektedir. Makalede, eserin dili, anlatım biçimi, dönemin toplumsal yapısı ve modernleşme süreciyle olan etkileşimi çözümlenmektedir. Avanzâde'nin önerileri, bireysel arzular yerine toplumsal uyumu önceleyen bir anlayışı yansıtır. Bu yönüyle eser, yalnızca ahlâki bir nasihat metni değil, aynı zamanda Osmanlı toplumunun dönüşen değerlerini belgeleyen önemli bir tarihsel kaynaktır. Bu çalışma, Avanzâde Mehmet Süleyman'ın Kızları Nasıl Evlendirmeli? adlı eseri üzerinden, Osmanlı toplumunda aile kurma, kadın eğitimi ve evlilik anlayışını değerlendirir. Geleneksel değerlerle modernleşme arasında sıkışan dönemin ahlâki, kültürel ve toplumsal dönüşümleri didaktik bir metin üzerinden analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı toplumu, evlilik, aile, modernleşme, kadın eğitimi, Avanzâde Mehmet Süleyman.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

During the Ottoman Empire's rapprochement with the West, profound transformations occurred not only in the social structure but also within the institution of the family. With the Tanzimat Period, women became more visible in both social and public spheres, leading to significant changes in the understanding of marriage and family. The Ottoman family structure and the institution of marriage, reshaped under the influence of modernization, were extensively debated by contemporary intellectuals through both traditional and reformist perspectives. In this context, Avanzâde Mehmet Süleyman's work How Should Girls Be Married? offers a didactic, morality-centered approach to the upbringing of girls, their preparation for marriage, and the ideal family model. The Western lifestyle is portrayed as a source of moral corruption, while the role of women is emphasized within the boundaries of motherhood and domestic responsibilities. However, by opposing forced marriages and underscoring both the consent of young women and the importance of marriage at a mature age, the author also demonstrates a partially modern stance. This article analyzes the language and style of the work and its interaction with the sociocultural dynamics of the period.

¹ Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, bilal.elbir@hotmail.com

² Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, yusufaydn05@gmail.com

Atf için (to cite): Elbir, B. ve Aydın, Y. (2025). 20. Yüzyıl Osmanlı'da Aile Kurma ve Evlilik: Avanzâde Mehmet Süleyman'ın Kızları Nasıl Evlendirmeli? Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(Aile Özel Sayısı), 442-454.

Avanzâde's prescriptions prioritize social harmony over individual desire. In this respect, the work is not merely a moral guide, but also a significant historical source that documents the transforming values of Ottoman society. This study evaluates family formation, women's education, and marital perceptions in Ottoman society through Avanzâde Mehmet Süleyman's work. The moral, cultural, and social transformations of a period caught between tradition and modernization are analyzed through a prescriptive and didactic text.

Keywords: Ottoman society, marriage, family, modernization, women's education, Avanzâde Mehmet Süleyman.

Paper Type: Research

Giriş

Aile kurumu, toplumların en temel yapı taşlarından biri olarak yalnızca bireylerin özel yaşamlarını değil, aynı zamanda kültürel, ahlâkî ve toplumsal değerlerin kuşaktan kuşağa aktarımını da şekillendiren bir yapıdır. Aile toplumda bireylerin eğitime ilk başladığı ortam olması dolayısıyla önem arz eder. Türk toplumunda aile olgusu tarih boyunca önemsenmiştir. Göçebe Türk topluluklarında yaşam koşulları ve bazı tarih öncesi buluntuların etkisiyle, toplumsal düzen ataerkil olsa da kadın bir rol üstlenmiş ve toplumdan soyutlanmamıştır (Kavuncu, 1999, s. 145). 20. yüzyıl Osmanlı aile kurumunda önemli değişiklikler yaşanmıştır. Özellikle bireylerin sosyal hayata ayırdığı zamanın arttırması ile aile ve evlilik yapısı doğrudan etkilenmiş; geleneksel kalıpların sorgulandığı, Batı etkisinin hissedildiği ve kadının toplum içindeki yerinin tartışmaya açıldığı bir dönem ortaya çıkmıştır.

Bu çerçevede, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı aydın çevrelerinde aile ve evlilik meseleleri, özellikle kadınların eğitimi ve evlilik öncesi hazırlıkları bağlamında yoğun şekilde tartışılmıştır. Bu tartışmalar yalnızca kuramsal düzeyde kalmamış; aynı zamanda halka yönelik eğitici nitelikteki yazılı eserlerle de pekiştirilmiştir. Söz konusu metinler, dönemin toplumsal değerlerini, cinsiyet temelli görev dağılımını ve aile yapısını yönlendirme işlevi gören kaynaklar olarak öne çıkmıştır.

Osmanlı Toplumunda aile konusunu incelerken bölgesel bir inceleme yapmak yerinde olacaktır. Zira geniş bir yüz ölçümüne sahip olan imparatorluk farklı milletleri de barındırması dolayısıyla aile yapısında da farklılıkları barındırıyordu. Bu konuda İlber Ortaylı da Osmanlı aile yaşamında farklılıkların dinî değil bölgesel olduğunu vurgular (Ortaylı, 2018, s. 16).

20. yüzyıl Osmanlı toplumunda aile ve evlilik olgusu hem edebî hem de hukuki metinlerde geniş biçimde ele alınmıştır. Bu dönemde yazılmış eserler, toplumun geleneksel değerleri ile modernleşme süreçleri arasındaki gerilimleri yansıtır. Ahmet Mithat Efendi'nin Taaffüf adlı romanı, kadın-erkek ilişkilerinde iffet ve ahlâkî değerlerin önemini vurgularken (Ahmet Mithat, 1894), Fatma Aliye Hanım'ın Muhadarat adlı eseri kadının düşünsel ve toplumsal kimliğini ön plana çıkarır (Fatma Aliye, 1892). Benzer şekilde Halide Edib Adıvar'ın Handan adlı romanı, kadın bireyliğini ve evlilik kurumuna yönelik eleştirileri edebî biçimde işler (Adıvar, 1912). Bu kaynaklar, Osmanlı modernleşmesinin toplumsal cinsiyet ve aile yapısı üzerindeki etkilerini anlamada önemli veriler sunar.

Bu çalışmada, evlilik ve aile konusunda literatüre katkı sağlayan yazarlardan biri olan Avanzâde Mehmet Süleyman'ın 1920 yılında yayımlanan Evlendirmeli? adlı eseri incelenecektir. Cumhuriyetin kurulmasının hemen öncesinde yazılan bu eserde Osmanlı toplumundaki aile yapısındaki değişim ve dönüşümlerin yansımalarını görmek mümkündür. 20. yüzyıl başı Osmanlı toplumunun evlilik ve aile anlayışını yansıtan bu eser, dönemin ahlâkî ve pedagojik değerleriyle şekillenmiş bir metin olarak dikkat çeker. Yazar, özellikle kız çocuklarının terbiyesi, evliliğe hazırlık süreci ve evlenecek erkeklerin sahip olması gereken özellikler üzerinde durur. Ebeveynlere öğütler vererek ideal bir evlilik modeli çizmeyi amaçlamıştır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, Avanzâde Mehmet Süleyman'ın söz konusu eserini hem içerik hem de biçim açısından analiz ederek dönemin aile ve evlilik anlayışını ortaya koymaktır. Aynı zamanda eserin, dönemin toplumsal yapısı, kadın eğitimi, ahlâk anlayışı ve modernleşme süreciyle ilişkisi değerlendirilecek; yazarın düşünsel duruşu ve eserin sosyo-kültürel katkısı irdelenecektir. Çalışma, geç Osmanlı toplumunda aile kurma ve evliliğe dair algının anlaşılmasına katkı sunmayı hedeflemektedir.

1. Avanzâde Mehmet Süleyman'ın Hayatı

Avanzâde Mehmet Süleyman, 1287/1871 yılında İstanbul'un Beşiktaş semtindeki Abbasağa Mahallesinde dünyaya gelmiştir. Bazı kaynaklarda doğum tarihi farklılık göstermekle birlikte, Mekteb-i Mir'at-ı Tıbbiye kayıtlarında 1306/1890 yılı doğum tarihi olarak verilmiştir. Babası Karahisar eşrafından Avanzâde Süleyman Bey'dir. Hayatı hakkında çok ayrıntılı bilgilere ulaşılamamakla birlikte, Kemal ve Halit adlarında iki oğlu olduğu bilinmektedir. Oğlu Halit Avan ve eşi Makbule Hanım'ın Haydarpaşa Lisesi'nde öğretmenlik yaptığı belirtilmektedir. İlk öğrenimini Beşiktaş Askerî Rüştiyesinde tamamlayan Avanzâde Mehmet Süleyman, daha sonra Darülfünun Tıp Fakültesi Eczacılık bölümünden mezun olmuş ve 1893 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahaneden diploma alarak meslek hayatına atılmıştır.

Mezuniyetinin ardından Haydarpaşa Hastanesi'nde bir yıl çalışmış, ardından Yıldız Hastanesi'ne tayin edilmiştir. Ayrıca Haydarpaşa "Askerî Tatbikat Mektebi"nde Fransızca ve fizik dersleri muallim muavini olarak görev yapmıştır. 1309/1893 yılında Sabah Gazetesi'nin tahrir heyetine katılarak basın dünyasında da etkin bir rol üstlenmiştir. Sağlık alanındaki mesleki kariyerinin yanı sıra edebiyat ve gazetecilik faaliyetleriyle de dikkat çeken Süleyman, Binbir Çeşit ve Mükemmel Hazine-i Letaif gibi eserlerinde sağlık görevlisi olarak yürüttüğü çalışmalara atıfta bulunmuştur. Ancak, yazdığı yazılar nedeniyle Musavver Terakki gazetesinde Rus-Japon Savaşı'na ilişkin kaleme aldığı makaleler, Rusya'nın tepkisini çekmiş; bunun neticesinde 1320/1903 yılında Kudüs'e sürgün edilmiştir. Kudüs'te beş yılı aşkın bir süre sürgünde kalan yazar, 1325/1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı ile İstanbul'a dönmüştür.

İstanbul'a dönüşünün ardından Daire-i Sıhhiye-i Askeriye'de ecza müfettişi ve Cerîde-i Tıbbiye-i Askeriye'nin başyazarı olarak görev yapmıştır. Meslekî görevlerinin yanı sıra edebî çalışmalarına da devam etmiş; roman, sağlık ve fen alanlarında çok sayıda eser yayımlamıştır. 1909 yılı itibarıyla binbaşı rütbesine terfi eden Avanzâde Mehmet Süleyman, Üçüncü Osmanî, Dördüncü Mecidi, Gümüş İmtiyaz, Gümüş Liyakat, Sanayi-i Nefise, Hicaz ve Yunan madalyalarıyla ödüllendirilmiştir. Eserlerinde hem Batı edebiyatından yaptığı tercümelemler hem de halkı bilgilendirmeye yönelik yazılarıyla dikkat çekmiş, bilhassa sağlık, jimnastik, fal ve bilim konularında kaleme aldığı eserlerle dönemin aydınlanmacı düşüncesine önemli katkılar sunmuştur.

Kudüs sürgünü ve Mısır macerası, onun düşünsel dünyasında izler bırakmış ve bu tecrübeler yazılarına yansımıştır. II. Meşrutiyet sonrası basın ve yayın hayatına aktif olarak katılmış, uzun yıllar boyunca Osmanlı basın camiasında çeşitli gazetelerde makaleler yayımlamıştır. Mebusluk teklif edilmesine rağmen bu görevi kabul etmeyerek kalemle hizmet etmeyi tercih etmiş, ömrünün sonuna kadar yazı hayatını sürdürmüştür. 1922 yılında İstanbul'da 51 yaşında hayatını kaybeden Avanzâde Mehmet Süleyman'ın kabri, Karacaahmet Mezarlığı'nda bulunmaktadır (Çeltik, 2017, s.5-9).

1.1. Avanzâde Mehmet Süleyman'ın Edebî Kişiliği

Osmanlı'nın son döneminde yetişmiş çok yönlü bir yazar olan Avanzâde Mehmet Süleyman (1871–1922), II. Meşrutiyet devri entelektüel ortamında edebiyat, kültür ve sağlık gibi farklı alanlarda ürettiği sayısız eserle dikkat çeker. Eczacılık eğitimi almasına rağmen yazınsal faaliyetlerini mesleki uzmanlığıyla sınırlı tutmamış, roman, hikâye, popüler bilim, pedagojik rehberler ve tercümelemler başta olmak üzere çok çeşitli türlerde kalem oynatmıştır. Bu geniş ilgi alanı, onun edebî kimliğinin temel dinamiklerinden birini oluşturur.

Avanzâde'nin edebiyat anlayışı halkı eğitme, bilinçlendirme ve ahlâkî değerlere yönlendirme temelinde şekillenmiştir. Bu yönüyle Tanzimat sonrası Osmanlı edebiyatında halkı bilgilendirme misyonunu üstlenen Ahmet Mithat Efendi ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Eserlerinde okuyucu ile sohbet eder gibi bir anlatım tarzını benimseyen yazar, metne sıkça müdahale eder, olay akışını keserek açıklamalarda bulunur. Ahmet Mithat Efendi hikâye ve romanlarını yazarken kuru bir vaiz edasıyla yapmaz, ya okurların olay örgüsünden netice çıkarmalarını hedefler ya da olayın akışını kesip araya girmek suretiyle kendi görüşlerini ortaya koyar (Çıkla, 2015, s.76-77). Bu anlatım biçimi, didaktik bir tutumun göstergesidir. Nitekim romanlarında genellikle iyiler ödüllendirilir, kötüler ise cezalandırılır; böylece okuyucunun doğru-yanlış ayırımını içselleştirmesi hedeflenir.

Yazarın edebî üretiminin önemli bir kısmını tercüme eserler oluşturur. Victor Hugo'nun Sefiller ve Alexandre Dumas'ın Monte Cristo adlı eserlerini Türkçeye kazandıran Avanzâde, bu çevirilerle yalnızca edebiyat alanına değil, kültürel dolaşıma da katkı sunmuştur. Ancak bu tercüme birtakım sadık çeviriler değil, yazarın müdahaleleriyle yerelleştirilmiş, yer yer adaptasyon boyutu taşıyan eserlerdir. Özellikle Monte Cristo'nun önsözünde Teodor Kasap'ın çevirisine yönelik eleştirilerde bulunması ve kendi çevirisini resimli olarak yayımlaması, metni yeniden kurma çabasının bir göstergesidir (Çeltik, 2017, s.5-9).

Avanzâde Mehmet Süleyman'ın edebî kimliğini belirleyen temel izleklerden biri de kadın, aile ve çocuk temalarıdır. Avanzâde'ye göre, kadının terbiyesi yalnızca bireysel bir mesele değil, toplumun genel yapısını etkileyen temel bir unsurdur. Ona göre, kadının hem ahlâkî hem de dini değerlerle donatılması, iyi bir eş ve anne olabilmesi için şarttır. Bu bağlamda yazar, evlilik yaşamını da kutsal bir kurum olarak ele alır ve kadının bu yapının merkezinde yer alarak aile içindeki düzeni sağlamasındaki rolüne dikkat çeker (Kanter, 2012, s. 144). Yazar kadınlara yönelik bu düşüncesini eserlerinde sık sık işlemiştir. Kızları Nasıl Evlendirmeli?, Rehber-i Muamelât-ı Zevciyye, Yeni ve Mükemmel Son Rehber-i İzdivaç gibi eserlerinde bu açıkça görülmektedir.

Edebî metinlerinin çoğunda idealize edilmiş karakterler dikkat çeker. İyi ve kötü arasındaki keskin çizgiler, yazarın ahlâk merkezli dünya görüşünün bir yansımasıdır. Ruhsal derinlikten çok fiziksel betimlemelere dayanan karakter sunumu, dönemin popüler roman estetiğine uygun biçimde kaleme alınmıştır. Bu duruma örnek olarak Tanzimat Dönemi eserlerinden Felatun Bey ve Rakım Efendi ve İntibah gibi romanların kadın tiplerleri örnek gösterilebilir.

Yazarın dil ve üslubu, halkın kolaylıkla anlayabileceği sade bir çizgide seyretnmektedir. Arapça ve Farsça tamlamalardan arındırılmış, konuşma diline yakın bir üslup tercih edilmiştir. Bu tutum, onun halkı bilinçlendirme ve edebiyatı bir eğitim aracı olarak görme anlayışıyla paralellik gösterir. Edebî metinlerinde olduğu gibi sağlık ve bilim temalı eserlerinde de bu sadelik ön plandadır.

Avanzâde Mehmet Süleyman hem telif hem tercüme olarak kaleme aldığı 135'ten fazla eserle, yalnızca bir edebiyatçı değil, aynı zamanda bir kültür taşıyıcısı olarak da değerlendirilebilir. Onun edebî kişiliği, halka yönelen, öğüt veren, popüler kültür ile yüksek kültür arasında köprü kuran bir tavırla şekillenmiş; dönemin sosyal meselelerine duyarlı, didaktik çizgide seyrederken okuma kültürünün yaygınlaşmasına da hizmet etmiştir (Çeltik, 2017, s. 5-9).

1.2. Avanzâde Mehmet Süleyman'ın Kızları Nasıl Evlendirmeli? Adlı Eseri

Osmanlı entelektüel tarihinin önemli isimlerinden biri olan Avanzâde Mehmet Süleyman (1860-1927), özellikle eğitim, ahlâk ve aile gibi toplumsal meseleler üzerine yazdığı eserlerle tanınır. Dönemin değişim sancılarını yakından gözlemleyen Avanzâde, bu sancıları yalnızca birer gözlemci olarak değil, toplumu yönlendirme sorumluluğunu üstlenen bir aydın kimliğiyle karşılamıştır. Kaleme aldığı eserlerde çoğunlukla halkı eğitme, ahlâkî normları güçlendirme ve modernleşmenin getirdiği yozlaşma tehlikelerine karşı toplumu uyandırma amacı güdülmüştür. Bu

yönüyle Avanzâde, dönemin "nasihatçi" yazarları arasında konumlanmakta hem geleneksel değerleri savunmakta hem de modern dönemin gerekliliklerine kısmen açık bir yaklaşım sergilemektedir.

Avanzâde Mehmet Süleyman'ın Kızları Nasıl Evlendirmeli? adlı eseri, yalnızca evlilik kurumunu değil aynı zamanda bu kuruma hazırlık sürecini, yani kız çocuklarının terbiyesi, aile içi eğitimi ve ahlâkî gelişimini merkeze alan bir yapı sunar. Toplumun temelini oluşturan ailenin sağlıklı kurulabilmesi için, kadınların evlilik öncesinde "doğru bir şekilde" yetiştirilmesi gerektiğini savunan yazar, evliliği bireysel bir tercih olmaktan çok, toplumsal bir görev ve sorumluluk alanı olarak tanımlar.

Eserde dikkat çeken en önemli özelliklerden biri, anlatımın doğrudan halkı hedefleyen sade, anlaşılır ve öğretici bir dille kaleme alınmış olmasıdır. Bu üslup, eserin yalnızca seçkin okurlara değil, geniş halk kesimlerine ulaşmasını hedeflediğini göstermektedir. Didaktik yapı, eserin hem bir ahlâk rehberi hem de bir toplumsal reçete olarak işlev görmesini sağlamaktadır. Avanzâde'nin metin boyunca kullandığı dil, yer yer sert uyarılar, yer yer ise teşvik edici nasihatler şeklinde ortaya çıkar.

Eserin ana temasını, kız çocuklarının nasıl terbiye edilmesi gerektiği oluşturur. Avanzâde, kızların sadece ev işlerine hakim değil, aynı zamanda ahlâkî değerlere, itaate, haya duygusuna ve ölçülü davranışlara sahip bireyler olarak yetiştirilmesini savunur. Ona göre, evlilikte uyumun temel şartı bu eğitimin kalitesidir. Erkeklerin sahip olması gereken özellikler de eserde yer bulur; ancak odak daha çok kadın üzerindedir. Bu yönüyle eser, kadının aile içindeki belirleyici rolünü merkeze almakta, ancak bu rolü oldukça geleneksel kalıplar içerisinde tanımlamaktadır.

Sonuç olarak, Kızları Nasıl Evlendirmeli? adlı eser, dönemin toplumsal değerleriyle bireyin hayatına yön vermeyi amaçlayan bir metin olarak okunabilir. Eserin dili, içeriği ve tematik yapısı hem Osmanlı toplumunun evlilik anlayışını hem de dönemin entelektüel iklimini yansıtan güçlü ipuçları barındırmaktadır. Bu yönüyle, sadece bir ahlâk kitabı değil; aynı zamanda sosyal tarih araştırmaları için önemli bir kaynak niteliğindedir.

2. Aile, Evlilik Anlayışı ve Kadının Ailedeki Yeri

Aile toplum içerisinde yer alan önemli bir yapı taşıdır. Bu sebeple evlilik her toplumda önemli bir geçiş noktası olarak görülmektedir. Sürmeli Ağdemir'e göre; aile, evlilik, kan bağı veya evlat edinme yoluyla oluşan, aynı evde yaşayan, gelir paylaşan ve sürekli etkileşim içinde bulunan bireylerden oluşan bir birliktir. Toplumdaki en küçük sosyal yapı olan aile; eşler, çocuklar ve kardeşler gibi bireyler arasındaki ilişkilerle şekillenir. Aile üyeleri genellikle aynı çatı altında yaşar ve buna ev halkı denir. Geçici olarak ayrı yaşasalar da kendilerini aynı ailenin parçası olarak görmeye devam ederler. Aileler, içinde bulundukları toplumun kültürünü yansıtır; ancak görgü ve alışkanlıklar açısından farklılıklar gösterebilirler (Ağdemir, 1991, s.1).

Geleneksel toplum yapısında evlilikte evlenecek bireylerle birlikte aile kurumu da önemsenmiştir. Aile kurumunun kurulmasında kadının aile içindeki rolü annelik ve ev içi sorumluluklarla sınırlandırılmıştır. Geleneksel toplum yaşamında kadın, aile içinde özellikle anne kimliğiyle önemli bir konumda görülmüş; devletin geleceğini şekillendiren nesilleri yetiştiren bir figür olarak saygıyla anılmıştır. Sosyal hayattaki rolü sınırlı olsa da kadının hakları belirli ölçülerde korunmuş ve onun onurunu gözetten yaklaşımlar geliştirilmiştir (Şemşek, 2020, s. 200).

2.1. 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Toplumunda Aile ve Evlilik Algısı

Osmanlı Devleti'nin son dönemleri, toplumsal yapının derin bir dönüşüm sürecine girdiği, geleneksel kurumların modernleşme baskısıyla yeniden şekillenmeye başladığı bir zaman dilimini ifade eder. Bu dönüşüm süreci, yalnızca siyasal ve idari alanlarla sınırlı kalmamış; eğitimden aile yapısına, kadın-erkek ilişkilerinden ahlâkî normlara kadar geniş bir yelpazeyi etkilemiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artan Batılılaşma etkisiyle birlikte Osmanlı

toplumu, bir yandan köklü geleneklerini sürdürme gayretinde bulunurken diğer yandan modern yaşam biçimlerine uyum sağlamaya çalışmıştır.

Tanzimat Dönemi'nde yöneticiler, aile hukuku ve evlilik geleneklerinin sorunlara yol açtığını fark eder. Bu alandaki düzenleme çabaları, Sadrazam M. Emin Ali Paşa'nın Fransız Medeni Kanunu'nu benimseme girişimine kadar uzandı. Ancak toplum yapısı buna uygun olmadığından, Padişah ve devlet ileri gelenleri, yalnızca bazı fermanlarla geleneksel evliliği düzenlemeye çalıştılar. Şerafettin Turan'ın incelediği fermanlardan biri, evlilikte başlık parasını yasaklamayı ve aşırı harcamaların önüne geçmeyi hedefliyordu (Yetim, 1994, s. 19).

II. Meşrutiyet Dönemi'nde kadın yazarlar, aile ve evlilik meselelerine sadece geleneksel bakış açısıyla değil, aynı zamanda toplumsal reform ihtiyacını da göz önünde bulundurarak yaklaşmışlardır. Yazılarında görücü usulüyle evlenme, gereksiz düğün masrafları ve çeyiz hazırlıkları gibi adetlerin eleştirildiği, bunun yerine daha sağlıklı ve bilinçli evlilik modellerinin önerildiği dikkat çekmektedir (Keçeci Kurt, 2015, s. 1080).

Batılılaşmanın getirdiği eşitlik anlayışı, kadın-erkek ilişkilerini yeniden şekillendirmiş; eğitim imkânı artan kadınlar kamusal alanda daha fazla yer almaya başlamıştır (Artıkoğlu, 2015, s. 50).

Bu dönemde aile hem bireylerin sosyal kimliğini biçimlendiren hem de devletin ideolojik olarak şekillendirmek istediği bir yapı olarak önem kazanmıştır. Aile içerisindeki rollerin tanımlanması, çocukların eğitimi, kadınların ev içi ve dışı yaşamdaki konumları, evliliğin ahlâkî ve hukuki boyutları gibi meseleler hem devlet politikalarının hem de entelektüel tartışmaların merkezinde yer almıştır. Bu bağlamda özellikle kadın eğitimi konusu, dönemin reformist yazarları ve aydınları tarafından aile kurumunun geleceğini belirleyen bir unsur olarak ele alınmıştır.

20. yüzyılın başında evlilik, sadece iki bireyin bir araya gelmesi değil, aynı zamanda iki ailenin, hatta iki toplumsal sınıfın birleşmesi olarak görülmekteydi. Evlilikte uyum, ahlâkî yeterlilik ve sosyal denklik gibi kavramlar ön plana çıkarken, bireysel aşk ve romantizm gibi duygular, geleneksel anlayışta geri planda kalmaktaydı. Bununla birlikte modernleşme ile bireyin, özellikle de kadının, evlilik kararlarında daha aktif bir özne olması gerektiğine dair fikirler yavaş yavaş tartışma alanına girmiştir.

Kadının evliliğe hazırlanması süreci, dönemin ahlâkî değerleri çerçevesinde tanımlanmış; bu hazırlık süreci çoğunlukla dini terbiye, ev işleri bilgisi ve itaate dayalı bir eğitimle şekillenmiştir. Ancak dönemin bazı yazarları, özellikle kız çocuklarının entelektüel ve ahlâkî yönden donatılmasının gerekliliğini vurgulamış; böylece “iyi bir eş” olmanın yalnızca ev içi görevlerle sınırlı olmadığını savunmuştur. İşte Avanzâde Mehmet Süleyman gibi yazarlar, bu dönüşüm aralığında hem geleneksel hem modern değerleri sentezleme çabası içinde olmuşlardır.

Bu çerçevede aile ve evlilik olgusu, yalnızca özel alana ait bir mesele olmaktan çıkarak kamusal tartışma zeminine taşınmıştır. Özellikle kadınların eğitimi, evliliğe hazırlanması, uygun eş seçimi gibi konular; dönemin süreli yayınlarında, ahlâk kitaplarında ve halkı bilinçlendirmeye yönelik risalelerde sıkça yer bulmuştur. Bu metinler, bir yandan toplumun ahlâkî yapısını koruma iddiası taşırken diğer yandan değişen toplumsal koşullara uyum sağlamanın yollarını aramıştır.

2.2. Kadının Ailedeki Yeri

Kadın ailenin en temel unsuru olarak ön plana çıkmaktadır. Türk toplumunda kadının yeri, tarihsel süreçte değişmekle birlikte, diğer birçok topluma kıyasla daha güçlü ve etkin bir konumda şekillenmiştir. İslam öncesi dönemde kadın, sosyal ve siyasal hayatın içinde yer almakla kalmamış, kimi zaman erkekle eşit hatta üstün bir pozisyona sahip olmuştur; nitekim “kadın, gördüğü işler bakımından erkekten farksızdır” ve “kadın da kendisini müdafaa etmek zorundadır” Bu güçlü konum, aile yapısı ve devlet anlayışında da kendini göstermiş; “aile devlettir, baba devleti temsil ederken, anne vatani temsil eder” (Aksoy, 2017, s. 11- 12). İslam sonrası süreçte

ise kadının toplumsal rolü bazı dönemlerde daralmış olsa da özellikle Selçuklu ve Osmanlı'da belirli alanlarda aktif rol üstlenmeye devam etmiştir. Tanzimat'la birlikte kadın konusu toplumsal gündeme taşınmış ve modernleşme süreciyle birlikte kadın haklarına yönelik ilk adımlar atılmıştır.

Tanzimat döneminde Jön Türkler, geleneksel anlayışı eleştirerek kadın haklarına yönelik ilk reform taleplerini gündeme getirmiş; özellikle eğitim alanında kız okulları ve ebe mektepleri açılmış, kadınlar öğretmenlik ve ebelik gibi mesleklerde yer almaya başlamıştır. 1854'te cariyelik ve kölelik yasaklanarak kadın ticareti sonlandırılmıştır. II. Meşrutiyet döneminde kadın haklarında büyük bir sıçrama olmasa da kız çocuklarına yönelik eğitim kurumları artmış, kadınlar kamusal alanda daha görünür hâle gelmiş, bazı tepkilere rağmen mitinglere katılmış ve kadın dernekleri kurularak toplumsal hayata katılımları güçlenmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında erkeklerin cepheye gitmesiyle kadınlar postane ve fabrikalarda çalışarak iş gücüne katılmış; 1917'de boşanma hakkı tanınmış, çok eşlilik kadının onayına bağlanmış ve evlilikler devlet kontrolüne geçmiştir ancak bu düzenlemeler kısa süre sonra kaldırılmıştır (Şemşek, 2020, s. 192-193).

3. Mehmet Süleyman'ın Kızları Nasıl Evlendirmeli? Adlı Eserinde Evlilik ve Aile

Avanzâde Mehmet Süleyman'ın Kızları Nasıl Evlendirmeli? adlı eseri, Osmanlı'nın son döneminde aile yapısı, kadın kimliği ve evlilik anlayışı üzerine derin ipuçları sunan bir metindir. Eserde geleneksel değerler açıkça savunulurken, modernleşme sürecinin getirdiği değişimlere yönelik ciddi bir direnç gözlemlenir. Aile büyüklerinin denetimi, kadının iffeti, gençlerin duygusal eğilimlerine karşı alınacak tedbirler, eserin ana hatlarını oluşturmaktadır. Yazar, evlilik müessesini önemser ve ailenin önemini belirtir. Aile unsurunu vurgularken kadının önemine değinir.

Çalışmamıza konu olan Kızları Nasıl Evlendirmeli adlı eserde Avanzâde Mehmet Süleyman, aileyi şu şekilde tanımlar:

“Erkek kadının izdivacından teşekkül eden aile, insanlığın küçük ve fakat parlak bir numunesi mümtaz, bir nüshasıdır.” (s.2)

Yazar, ailenin en önemli unsuru olarak kadın ve erkeği gösterir. Ona göre, aile; toplumun ya da insanlığın özeti gibidir. Tanımda aile, insanlık değerlerinin küçük bir yansıması, adeta insanlığın minyatür bir hali olarak sunulmuştur. Kızları Nasıl Evlendirmeli eserde evlilik müessesinde kızlar ön planda tutulmuş, kızlar üzerinden evlilik süreci anlatılmıştır. Kadının ön planda tutulması Tanzimat Dönemi ile ilişkilendirilebilir. Bu dönemde kadın hakları üzerine yapılan reformlar kadının toplumdaki yerini belirginleştirmiştir.

Tanzimat Dönemi'nde (1839-1876) kadının toplumdaki yeri, Doğu-Batı ikilemi doğrultusunda şekillenmiştir. Dönemin aydınları, İslam'ın Tanzimat reformlarıyla hangi noktalarda örtüşüp nerelerde çeliştiğini belirlemeye çalışmıştır (Yetim, 1994, s.12). Avanzâde Mehmet Süleyman'ın Kızları Nasıl Evlendirmeli adlı eseri incelendiğinde bu ikilem açıkça görülmektedir. Yazar, özellikle Batı'nın etkilerini ahlâkî yozlaşma, iffet kaybı ve aile kurumunun çöküşü olarak nitelendirirken; Doğu'yu, yani geleneksel Osmanlı-İslam değerlerini ise saflık, iffet ve aile birliği ile özdeşleştirir, s.

“Kızlarımız, Hristiyan kızlarından daha saf, daha afif ve daha utangaçtırlar ki bunda da erkeklerle çok yüz yüze gelmemelerinden ileri gelir.” (s.3)

“Gazinolarda, birahanelerde, tiyatrolarda, balolarda erkeklerle envâî rezalet ve mefsedet bulunuyor.” (s.3)

Yazar, Batılı yaşam tarzını ahlâkî yozlaşma ile eşleştirirken, Osmanlı kızlarını Doğulu saflık ve edep anlayışı ile idealize etmektedir.

Avanzâde'nin bu eserinde modernleşme sürecine dair örtük bir gerilim de sezilir. Bir yandan Batı'ya yönelik eleştiriler ve “yozlaşma” endişeleri dile getirilirken, diğer yandan kadının eğitilmesi gerektiği yönündeki görüşler modern eğitim anlayışıyla paralellik gösterir. Bu durum, yazarın tam anlamıyla gelenekçi ya da modernist bir çizgide olmadığını; aksine dönemin birçok aydını gibi, gelenek ile modernlik arasında denge kurmaya çalışan bir düşünsel tavır benimsediğini gösterir.

Avanzâde Mehmet Süleyman, Batı ve Doğu karşılaştırmasını eğitim kurumları özelinde de yapar.

“Kızlarımızı darülfünunlara, inâs sultânilerine, ecnebî mekteplerine vermekten kat'iyen sarf-ı nazar edelim.” (s.10)

“Ecnebi mektebi” vurgusu doğrudan Batı'ya gönderme yapmaktadır. Batı tarzı eğitimin “ahlâkî yozlaşma”ya neden olacağı fikri bu cümlede somutlaşır. Yazar açıkça “alafrangalaşma” vurgusu yapmaktadır. Toplumda Batı etkisi altında kalmış olanları da eleştirir.

“Eli kalem tutan muharrirlerimizden hemen kısm-ı azamı mey ve mahbub üzerine şiir söylüyorlar veya hayâlât üzerine hikâye ve roman yazıyorlar.” (s.11)

“Nefrin, mehâsin-i ahlâkiyeyi ifsâd eden bu gibi muharrir ve müelliflere! Mahza beş on para çekmek için ahlâk-ı umûmîyeyi ifsâd ve ihlâl etmekten istihyâ etmeyen bu adamlara la'net olsun...” (s.12)

Batı'dan etkilenmiş edebiyat anlayışı ve yazar tipi, burada Doğulu değerlere tehdit olarak sunulmakta, ticari hırs ve bireysel serbestlik Batılı yozlukla özdeşleştirilmektedir.

Kızları Nasıl Evlendirmeli adlı eser genel anlamda Osmanlı toplumunun 20. yüzyıldaki evlilik durumuna yönelik olsa da eserin yazarı Avanzâde Mehmet Süleyman kızları evlendirme ve evlilik konusunu geniş bir bakış açısıyla ele almıştır. Eserde gerek Müslüman gerekse Hristiyan vatandaşların evlenme geleneğine değinerek farklı bakış açılarını sunmuştur. Eserin genelinde kızları evlendirirken dikkat edilmesi gereken unsurlar öğüt olarak ebeveynlere verilir.

Avanzâde'ye göre evlilik, “bir erkekle kadın sûret-i meşrûada birleşirler ki buna izdivaç derler” şeklinde tanımlanır. Yazara göre evliliğin temel amacı ise “bir aile teşkil ve ihtiyacât-ı tabiiyyelerini def etmek”tir. (s.2) Bu yaklaşım, evliliği yalnızca bireysel aşk veya tercih değil, toplumsal düzen ve dinî meşruiyet çerçevesinde anlamlandırır. Avanzâde, evlilik aşamasında sadece evlenecek kişilere değil aynı zamanda anne, baba ve hatta kızların abilerinin de misyon yükler. Evlilikte ebeveynin rolünü merkezi konuma yerleştirir:

“Peder ve valideler, genç kızlarını delikanlılardan muhafaza ve siyânet etmelidirler... Tatlı bir surette kızlarınızı işgal ediniz. Bir gençle bir defadan ziyade hatta hiçbir defa temas ettirmeyiniz.” (s.4)

Bu yaklaşım, evliliğin ailevi denetimle yürütülmesi gerektiğine dair dönemin geleneksel değer yargılarını yansıtır. Neredeyse eserin tamamında ebeveynlere mesajlar verilir. Kızlarını evlendirme konusunda görevlerini yerine getirmeyen anne ve babaların kızlarını felakete sürüklediği ifade edilir.

Eserin dikkat çeken yönlerinden biri de ekonomik değerlerle ahlâkî değerler arasındaki karşılaştırmadır:

“Para her zaman ve mekânda bulunur, hüsn-i ahlâk bulunmaz” diyerek yazar, evlilikte maddi imkanlardan çok karakterin önemine vurgu yapar. (s.13)

Çalışmamıza konu Kızları Nasıl Evlendirmeli adlı eserde Avanzâde Mehmet Süleyman kadını idealize edilen bir annelik ve sadakat figürü olarak aktarır. Yazar, “Akıllı, namuslu ve ağır başlı kızlar ne sevda denilen bir uçuruma kendilerini atarlar, ne de verem illetine tutularak ölüm

yataklarında inin inin inlerler” (s.6) diyerek ideal kadın tipi hem fiziksel hem ahlâkî yönden çizilir.

Avanzâde, kadının eğitimini ev içi rollerle sınırlar:

“Genç kız, evli kadına, gebe kadına, çocuk doğurmuş kadın çocuğuna ne yapmak lazım geldiğini, bundan başka, yemek pişirmeyi ve idare etmeyi, ilm-i idari ve iktisadi, kesim ve biçimi dikiş dikmeyi öğrenmelidir ki ileride mesut ve bahtiyar olabilsin” (s.7)

Ayrıca çalışan kadın çocuk yetiştirme konusunda; eğitilmiş, modern kadın tipi olarak aktarılıp eleştirilirken ev hanımı olan kadına annelik ve bağlılık idealize edilmektedir.

“Âlime kadın, ne umur-ı beytiyeye bakar, ne de çocuğuna bakmaya tenezzül eder.” (s.11)

Avanzâde’nin bu görüşü kadının ailedeki rolünü öncelediğini göstermektedir. Tanzimatla birlikte kadının toplumdaki yeri konusunda yapılan reformlara karşılık kadının ailedeki yerini belirgin şekilde annelik ve ev hanımlığı özelinde çizmektedir. Bu durum, eğitimin amacını bireysel gelişimden çok toplumsal düzeni sürdürme aracı olarak konumlandığını gösterir.

Ayrıca kadının ahlâkî sorumluluğu sadece kendisine değil ailesine ve topluma karşıdır:

“Namuslu adama insan denir. Namusu olmayan insan değil hayvan ad olunur” (s.3) ifadesi, kadının iffeti üzerinden toplumun namus kodlarının yeniden üretildiğini ortaya koyar.

Özellikle şu cümle, metnin temel felsefesini özetler niteliktedir:

“Kızınıza paralı teveccühten ziyade hüsn-i ahlâk sahibi bir adam bulunuz. Para her zaman ve mekânda bulunur; hüsn-i ahlâk bulunmaz.” (s.13)

Bu ifade, eserin yalnızca dönemin toplumsal kodlarını değil, aynı zamanda modernleşme sürecinde hangi değerlerin savunulması gerektiğine dair bir ideolojik yönlendirme taşıdığını da gösterir.

Aile yapısında dengeyi sağlamak için şu nasihatte bulunur:

“Ne zorla insan muhabbete tutulur ve ne de zorla muhabbetten korunulur” (s.7) diyerek, duygusal yönü tamamen dışlamayan ama denetim altında tutan bir anlayış sergiler. Burada denge vurgusu yapan yazar, ebeveynlere evlilik konusunda kızlarına zorlamanın faydasız olacağını ifade eder.

Avanzâde Mehmet Süleyman’ın aile ve evlilik yaklaşımı, 20. yüzyıl başlarında Osmanlı toplumunun ahlâkî ve sosyal düzenini muhafaza etme kaygısıyla şekillenmiştir. Eserdeki temalar, bireysel aşkın ve kadın iradesinin karşısına kolektif aile otoritesini ve geleneksel değerleri koyar. Kadının duygu dünyasına, muhabbet ve aşk gibi kavramlara yaklaşımı son derece serttir:

“Muhabbet bir ateştir, düştüğü yeri yakar... Harap edici, yakıcı olan tesirini oradan icra etmeye başlar” (s.4) sözleriyle Avanzâde, aşkın kadın üzerindeki etkisini hem fiziksel hem ruhsal bir felaket olarak yorumlar.

Bu bakış açısı, bireysel arzulara değil, toplumsal düzenin korunmasına yöneliktir. Yazara göre bir kızın gerçek düşmanı aşkın kendisidir:

“Bir genç kızın birinci amansız düşmanı muhabbettir. İkinci düşmanı ise muhabbetnâme denilen kağıt parçasıdır” (s.9) diyerek bireysel romantik eğilimleri doğrudan tehdit olarak tanımlar.

Eser, kadını edilgen, duygusal zaafı olan ama aynı zamanda “terbiye edilmesi gereken” bir varlık olarak çizer. Bu bağlamda modernleşme unsurları (batılı eğitim, serbest ilişki anlayışı, kadınların kamusal alandaki görünürlüğü) ahlâkî yozlaşmanın kaynağı olarak kodlanır:

“Muzır kitaplar birer mikroptur... Dezenfekte etmeden hânelerinize sokmayınız” (s.13) diyerek dönemin edebî ürünlerini bile tehlikeli bulur.

Bununla birlikte, yazar aile içi dayanışmayı, sağlık bilgisine sahip olmayı, zorla evliliğe karşı olmayı da savunur. Evlilikte hem kızın hem de ailesinin rızası gerektiğini vurgulaması şu sözlerinde açıkça görülür:

“Ne kızınızı şımartacak izdivaç re’yini keyfine bırakmalı, ne de zor ile nîm-i muvâfakat etmemeli”(s.14) diyerek bir denge çağrısında bulunur.

Bu çelişkili ama katmanlı yapı, Avanzâde’yi sadece bir muhafazakâr olarak değil, kendi değer sisteminde reformist denebilecek bir çizgiye yerleştirir.

3.1. Modernleşme ve Gelenek Arasında Aile

Osmanlı Devleti’nin 20. yüzyıl başlarındaki toplumsal yapısı, modernleşme baskısı ile geleneksel değerlerin iç içe geçtiği bir geçiş dönemini yansıtır. Bu geçişin en belirgin yaşandığı alanların başında ise aile kurumu gelir. Avanzâde Mehmet Süleyman’ın 1911 yılında kaleme aldığı Kızları Nasıl Evlendirmeli adlı eser, bu kırılma noktasında yazılmış olması nedeniyle, modernleşme ile gelenek arasında sıkışmış bir zihniyetin ve dönemin aile anlayışının tipik bir örneğidir.

Avanzâde’nin eseri, evlilik sürecini bireysel bir tercihten çok, toplumsal bir düzenin devamlılığı açısından ele alır. Bu yaklaşım, Osmanlı’daki geleneksel aile yapısının temel bir özelliğidir: Evlilik, yalnızca iki bireyin değil, aynı zamanda iki ailenin ve hatta bir cemaatin ilişkisidir. Bu yapı içinde baba figürü başat bir rol üstlenirken, kız çocuklarının evlilik süreci çoğunlukla ailesel yönlendirme ve denetim altındadır. Ancak, eserde dikkat çeken bir diğer unsur da yazarın bazı konularda geleneksel bakışı eleştirmesi ve modern yaklaşımlara kapı aralamasıdır. Örneğin, kızların erken yaşta evlendirilmesine karşı çıkması, eş seçiminin sadece fiziksel değil ruhsal ve zihinsel uyumu da içermesi gerektiğini vurgulaması, dönemin muhafazakâr modernist bir çizgisini temsil eder.

Bu çelişkili duruş, modernleşme ile gelenek arasında süren gerilimin bir yansımasıdır. Osmanlı aydınları, bir yandan Batı’nın etkisiyle şekillenen yeni toplumsal normlara açık olmakta, diğer yandan ise kendi kültürel kodlarını ve dini değerlerini muhafaza etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda, Kızları Nasıl Evlendirmeli eseri, kadınların eğitime önem verilmesini savunurken, bu eğitimin amacı olarak yine onları iyi birer eş ve anne yapmayı hedefler. Modern eğitimin araçları kullanılır; fakat hedef geleneksel kalır.

Bu ikili yapı günümüz Türkiye’sinde dahi izlerini sürdürmektedir. Geleneksel aile yapısı ve modern bireysel özgürlük talepleri hâlâ zaman zaman çatışmaktadır. Özellikle kırsal ve kent merkezleri arasındaki fark, bu çatışmanın boyutlarını göstermektedir. Bugün hâlâ bazı ailelerde eş seçimi aile büyüklerinin onayıyla şekillenmekte, kadınların eğitimi ve çalışması evlilik öncesi bir "hazırlık süreci" olarak değerlendirilebilmektedir. Öte yandan büyük şehirlerde bireysel karar alma, evlilikte duygusal uyum ve eşitlikçi roller öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak, Avanzâde Mehmet Süleyman’ın eseri, sadece tarihsel bir metin olmanın ötesinde, modernleşme süreciyle hesaplaşan bir toplumun ruh hâlini ve ahlâkî kodlarını gözler önüne serer. Eserin içeriğinde hem geleneksel yapının sürekliliği hem de modern düşüncenin etkisi yan yana var olur. Bu yönüyle metin, Osmanlı toplumunun geç dönem aile yapısını anlamada ve bugünün aile yapısına giden dönüşüm sürecini izleyebilmede önemli bir kaynaktır.

Avanzâde, Batılılaşma karşısı bir tavır alır, ancak bunu salt tepkisel değil, yer yer “reformist” bir bakışla ele alır. Batı tipi eğitim kurumlarını şu sözlerle eleştirir:

“Kızlarımızı darülfünunlara, inâs sultânîlerine, ecnebî mekteplerine vermekten kat’iyen sarf-ı nazar edelim” (s.10) diyerek, ahlâkî yozlaşma tehlikesine dikkat çeker.

Ancak yazar tümüyle geleneksel bir pozisyonda da değildir. Sağlıklı nesiller için geç yaşta evlenmeyi önerir:

“Bir genç ne kadar geç yani on sekiz, yirmi yaşında kocaya verilirse o kadar çok yaşarlar. Sağlam bir vücutları olur...” (s.6) gibi ifadeleriyle, tıbbi-sosyal argümanlar geliştirir.

Aile yapısında dengeyi sağlamak için şu nasihatte bulunur:

“Ne zorla insan muhabbete tutulur ve ne de zorla muhabbetten korunulur” (s.7) diyerek, duygusal yönü tamamen dışlamayan ama denetim altında tutan bir anlayış sergiler. Burada denge vurgusu yapan yazar, ebeveynlere evlilik konusunda kızlarına zorlamanın faydasız olacağını ifade eder.

4. Günümüzle Karşılaştırmalı Bakış

Modern dünyada bireyin evlilik kararı üzerindeki etkisi artmış, romantik aşk toplumsal meşruiyet kazanmış, kadın eğitimi ise neredeyse tüm dünyada temel hak haline gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Avanzâde’nin önerdiği sistem bugünkü değerlerle büyük ölçüde çelişmektedir. Ancak onun endişesinin “ahlâk” üzerinden şekillenen toplumsal çözümler olduğu dikkate alındığında, dönemin ruhunu anlamak açısından önemlidir.

Avanzâde Mehmet Süleyman’ın Kızları Nasıl Evlendirmeli adlı eseri, erken 20. yüzyıl Osmanlı toplumunun aile yapısına, toplumsal değerlerine ve evlilik anlayışına dair güçlü ipuçları sunar. Eserin yazıldığı dönem, Osmanlı Devleti’nin son dönemine ve aynı zamanda modernleşme etkilerinin toplumu sarsıcı biçimde dönüştürdüğü yıllara tekabül eder. Eser, bu dönüşüm sürecinde geleneksel değerlerin nasıl savunulmaya çalışıldığını gösterdiği kadar, toplumsal yapının da kadın ve aile ekseninde yeniden şekillenme çabalarını yansıtır. Günümüz Türkiye’yle kıyaslandığında gerek evlilik anlayışında gerekse kadın kimliği ve aile içi rollerde ciddi farklılıklar göze çarpmaktadır.

Birinci fark, evliliğin anlam dünyasıdır. Avanzâde’nin anlatısında evlilik, bireysel mutluluktan çok toplumsal düzenin bir parçası olarak ele alınır. Günümüzde ise evlilik, bireysel tatmin, duygusal uyum ve karşılıklı anlayış temelinde kurgulanmaktadır. Modern toplumda bireyselleşmenin güçlenmesi, evliliği bir "görev" olmaktan çıkarıp bir "tercih" haline getirmiştir.

İkinci olarak, kadın kimliği ve kız çocuklarının evliliğe hazırlanma biçimleri oldukça değişmiştir. Avanzâde, kadınların evlilik öncesi "terbiye" edilmesi, ahlâkî ve dini değerlerle donatılması gerektiğini vurgular. Eğitim, daha çok ev kadını rolünü içselleştirmeleri için önemlidir. Oysa günümüzde kız çocuklarının eğitimi, bireysel kariyer, ekonomik özgürlük ve toplumsal katılımı hedeflemektedir. Kadının sadece "iyi bir eş ve anne" olması değil, aynı zamanda bağımsız bir birey olması önemsenmektedir.

Üçüncü fark, evlilikte aile büyüklerinin rolüdür. Avanzâde’nin önerdiği modelde aile, özellikle baba figürü, evlilik sürecinde belirleyici konumdadır. Evlilikte uyumdan çok "uygunluk" aranır; bu uygunluk da çoğunlukla sosyal sınıf, ahlâkî yapı ve aile itibarı üzerinden değerlendirilir. Günümüz toplumunda bireyler evlilik kararlarını büyük ölçüde kendileri verir, ailelerin etkisi azalmıştır. Sosyal medya, bireysel tanışma ortamları ve artan özgürlük alanları, eş seçiminde çok daha özgürlükçü bir ortam sunmaktadır.

Son olarak, cinsiyet rolleri bağlamında da büyük bir dönüşüm gözlemlenir. Avanzâde, erkek ve kadının rollerini kesin çizgilerle ayırır. Kadın evin içinde, erkek dış dünyada sorumluluk sahibidir. Günümüzde ise bu roller giderek esnemekte hem erkek hem kadın hane içinde ve dışında ortak sorumluluklar üstlenmektedir. Ebeveynlik, ev işi, geçim gibi alanlarda rollerin paylaşımı norm haline gelmeye başlamıştır.

İnsanlık tarihi boyunca toplumsal değişim kaçınılmaz olmuştur. Teknoloji, sanayi ve şehirleşme, aile yapısını da etkileyerek eş rollerini ve aile içi ilişkileri dönüştürmüştür. Sanayileşme ile bireyler arasındaki bağlar zayıflamış, dayanışma yerini bireysel çıkar odaklı bir yaklaşıma bırakmış, üretimden çok tüketime yönelmiştir (Özkiraz, Baş, 2016, s. 88). Özellikle sosyal medyanın yaygınlaşması ve kullanımının artması ailelere olumsuz olarak yansımış ve bu durum boşanma sayılarına arttırmıştır. Toplumda bu duruma kanıt sayılacak onlarca olay

televizyon programlarında ve gazetelerde sık sık haber yapılmaktadır. İnsanların dış dünya ile bağlantısı olan sosyal medyanın aile üzerindeki olumsuz etkisi de tartışılmaktadır. Avanzâde Mehmet Süleyman da eserin yazıldığı dönemde gençlerin sosyal medyası sayılabilecek hikâye, roman ve resimlere dikkat çeker.

Peder ve valideler, genç kızlarını delikanlılardan, konu ve komşu pencerelerinden, elleriyle ve vesait-i saire ile uzv-ı tenasülleriyle oynamaktan, muzır ve müfsid-i ahlâk hikâye ve roman kitaplarından, erkekle kadın bir arada çıkarılmış olan üryan ve çirkin resimlerden ve sevice kadınlardan muhafaza ve siyanet etmelidirler. (s.4)

Kızları Nasıl Evlendirmeli adlı eser, dönemin değer yargılarını anlamak açısından önemli bir belge niteliğindedir. Günümüzle karşılaştırıldığında, aile, evlilik, kadın ve toplum ilişkilerinde ciddi bir zihinsel ve yapısal değişimin yaşandığı görülmektedir. Bu değişim, bireyin toplumsal yapı içindeki konumunu yeniden tanımlarken, aynı zamanda gelenekle modern arasında bir köprü kurma çabasını da zorunlu kılmaktadır.

Sonuç

Avanzâde Mehmet Süleyman'ın Kızları Nasıl Evlendirmeli? adlı eseri, 20. yüzyıl başı Osmanlı toplumunda aile, evlilik ve kadın kimliğine dair ahlâkî ve toplumsal normların açık bir yansımasıdır. Bu çalışma, söz konusu eseri merkeze alarak, dönemin modernleşme sürecinde geleneksel değerlerin nasıl korunmaya çalışıldığını ve bu çabaların edebî metinlere nasıl yansıdığını ortaya koymuştur. Yazar, özellikle kadının aile içindeki yerini geleneksel rollerle sınırlarken, modernleşmenin getirdiği toplumsal değişimleri ahlâkî yozlaşma olarak görmüş ve bu sürece karşı didaktik bir üslupla toplumu uyarmaya çalışmıştır.

Eserin dikkat çeken yönü, yalnızca kızların değil, tüm ailenin –özellikle ebeveynlerin– evlilik sürecinde üstlenmesi gereken sorumluluklara odaklanmasıdır. Bu yaklaşım, bireysel tercihleri geri plana iterek evliliği bir toplumsal görev ve ailevi sorumluluk alanı olarak kurgular. Bununla birlikte, Avanzâde'nin kadın eğitimi ve eş seçiminde ahlâkî değerlere öncelik tanıması, onun salt gelenekçi değil, yer yer reformist bir çizgide konumlandığını da göstermektedir.

Modernleşme ile gelenek arasında sıkışmış bir toplumun ruhunu yansıtan eser, dönemin toplumsal yaşamı hakkında bilgi vermektedir. Yazarın Batılı yaşam tarzına tepkisi Tanzimat Dönemi'ndeki alafrangalaşma eleştirisi ile örtüşmektedir. Toplumsal mesajlarıyla uyarılar içeren “Kızları Nasıl Evlendirmeli?” adlı eser sadece dönemin ahlâkî bir portresini çizmekle kalmaz; aynı zamanda aile, kadın ve evlilik kurumlarının inşasını anlamak için de önemli bir kaynak niteliğindedir.

Kaynakça

- Adıvar, H. E. (1912). *Handan*. İstanbul: Tanin Matbaası.
- Ağdemir, S. (1991). Aile ve eğitim. *Aile ve Toplum*, 1(1), 5–10.
- Ahmet Mithat Efendi. (1894). *Taaffüf*. İstanbul: Tercüman-ı Hakikat Matbaası.
- Aksoy, İ. (2016). Toplumsal ve siyasal süreçte Türk kadını. *Yasama Dergisi*, 32, 7–20.
- Artıkoğlu, P. (2009). Batılılaşma'nın Osmanlı aile yaşamındaki izleri. 7. *Uluslararası Türk Kültürü Kongresi: Türk ve Dünya Kültüründe İstanbul* (s. 47–57). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi.
- Çıkla, S. (2015). Ahmet Mithat Efendi'nin roman yazma yöntemi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 37, 73–96.
- Erdoğan Çeltik, S. (2017). *Avanzâde Mehmet Süleyman: kültür ve edebî hayatımıza katkıları* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Fatma Aliye Hanım. (1892). *Muhadarat*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Kanter, B. (2012). Meşrutiyet döneminde kadın hakları savunuculuğunda gelenekçi bir yazar: Avanzade Mehmet Süleyman. *Turkish Studies*, 7(3), 127–147.
- Kavuncu, M. (1999). Osmanlılarda aile ve kadın. *Dini Araştırmalar*, 2(4), 143–158.
- Keçeci Kurt, S. (2015). II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı kadın dergilerinde aile ve evlilik algısı. *Belleten*, 79(286), 1073–1087.
- Ortaylı, İ. (2018). *Osmanlı toplumunda aile*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Özkiraz, A., & İşçi Baş, G. (2016). Osmanlıdan günümüze Türk toplumunda aile yapısı ve boşanma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(30), 87–95.
- Şemşek, V. (2020). Osmanlı döneminde kadının yeri üzerine. *International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS)*, 4(3), 191–200.
- Yetim, B. (1994). *Tanzimat döneminde Türk aile yapısı (1839–1876)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %60

2. yazar katkı oranı : %40

Bu çalışma projeden üretilmemiş ve herhangi bir kurum tarafından desteklenmemiştir.

Destekleri için Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE Dergisi Editör Kuruluna ve hakemlere teşekkür ederiz.